

IRODALMI SZEMLE.

Deák élete.

Irta : *Ferenczi Zoltán*. A Magyar Tud. Akadémia kiadása. Budapest, 1904. 3 k.

Egy talpig becsületes, egy valóban hatalmas és következetes államférfiúnak életét állítja elénk Ferenczi Zoltán. Végig kíséreljük ezt az életet a születéstől a halálig és nem látunk benne homályos pontokat, hanem egyetlen, minden tettét, minden szavát magába ölelő vezető gondolatot: a régre támaszkodva haladjunk előre, oly módon, hogy ősi alkotmányunkat egy pillanatra se veszélyeztessük.

A vármegyében nőtt nagygyá. Alig végezte el egyetemi tanulmányait, Zalamegyében már fontos hivatás várt reá. Antal bátyja követnek ment a pozsonyi gyűlésre és a vármegyei ellenzék vezetését mintegy örökségbe hagyta testvérének. A két testvér felfogása között nagy a különbség. Antal megdöbben az újítók kiválmaitól, ő csak a nemesi alkotmányt iparkodik megmenteni a kormányhatalommal szemben, Ferencz a reformálók közé áll és fokonyként minden ízében meg akarja változtatni a nemesi alkotmányt. Antal nem érti meg a legújabb kor gondolatait; meghasonlik, haza megy; helyét átengedi Ferencz öcscsének.

A küzdelem elkeseredetten folyt az országgyűlésen, mikor Pozsonyba jött az ifjú Deák. Első beszédeinek világossága, szigorú logikája megdöbbenetete a kormányt, köréje csoportosította az ellenzékét. A királyi leiratok ridegen útasítják vissza a reformokat kérő és sérelmeket emlegető feliratokat, de a gyűlés nem hátrál. Lépésről lépésre hódítja meg a tért. Ebben az élet-halál harezban már Deák a vezér. Csodálatos kitartással küzd a kormány mokaacsága ellen. Ha az egyik útát elzárják előtte, a másakra tér, hogy célját elérje. És folytonosan lassú hátrálásra kényszeríti a kormányt. Mikor aztán Zalában a felbérelt bocskoros nemesség véres választást rendez, nem fogadja el a követséget; e miatt oszlik fel, főleg eredmény nélkül, az országgyűlés.

A kormány igazságtalan üldözései engesztelhetetlenné tették az ellenzékét. A Deák politikája alkonyodni kezdett. A lázas nemzet örömmel üdvözölte azt a keményebb hangot, a melylyel Kos-

suth támadta lapjában a kormányt. Deák belátta, hogy ez irány ellen föl nem léphet, hisz czéljai azonosak a Kossuthéival, csak a kivitel módjában különböznek egymástól. Széchenyit is hibáztatja Kossuth ellen intézett támadásaiért. Látszólag visszavonúlva él, de figyelemmel kíséri az eseményeket s folytonosan érintkezik a vezetőkkel, köztük Kossuthal is. De mikor oly hosszú küzdelem gyümölcsésként megalakulóban volt az első felelős miniszterium, nem nélkülözhatték tovább Deák nagy tudását, annál kevésbbé, mert vele akarták ellensúlyozni Kossuthot.

Deák miniszteriumát szervezte, míg Kossuth az országgyűlésen magához ragadta a hatalmat. Törvényjavaslatokon dolgozott, bár sejteni lehetett, hogy javaslataiból aligha lesz valaha törvény. A gyűlésekre eljárt, komoran és szótalanul ült, csak olyankor beszélt, mikor már elkerülhetetlen volt. Az események gyorsan követték egymást. A törvénytudók hátrább vonultak, hogy helyet adjanak a nyerserők mérkőzésének. A felelős kormány lemondása után már fegyverben állt a nemzet. Ekkor rövid időre ismét fontos szerepe van. Egy követségben kell részt vennie, a melynek a Pest felé diadalmasan közeledő császári vezértől a béke feltételeit kellett megtudakolnia. A követség eredménytelen volt. Debreezenbe akar menni, hogy tovább is részes legyen a tanácskozásban, de a császári seregek mindenfelől útját vágják.

A felkelés leverése után visszavonúl és a rá leselkedő kémeknek nincs mit jelenteniök. Majd enged a hatalom nyomása és a konservatív főurak megteszik az első lépéseket a kibékülés felé. Kivánságuk csekély! Megelégszenek a 47-es alap elismerésével; csekély változtatással ott akarják folytatni, hol a nemzet a felelős kormány kinevezése előtt állott. Érintkezésbe lépnek Deákkal, pedig felfogásuk között áthidalhatatlan különbség van. Ő a 48-diki törvényeket érvényeseknek tartja, de hajlandó elismerésük után a módosításra. Bécsben hajlandók már némi szabad mozgást engedni, de az udvar tanácsosai nem tudnak megszabadulni a „birodalom“ gondolatától. Ez újabb irányzat a tartományoknak (beleértve hazánkat is) önkormányzati jogot hajlandó adni, de a birodalom egységének fentartására a legfontosabb ügyeket a Bécsben székelő közösparlament intézné el. Sok konservatív politikusunk volt, kik az alkotmányosság forgácsáért hajlandók voltak feláldozni az ország függetlenségét. De a nemzet legnagyobb része mereven ragaszkodott a 48-as törvényekhez. Így került Deák két ellentábor közé azzal a hivatással, hogy mindkettőből harczosokat hódítson és régi törvényeink csorbítása nélkül megalkossa a kiegyezést.

Itthon a legnagyobb higgadtságra volt szükség, hogy a kibékülés fonala meg ne szakadjon, Bécsben pedig Deákot forradalmi-nak tekintik. A 61-es országgyűlés eredmény nélkül oszlott el. A

kísérletezés tovább folyik. Az elejtett fonalat újból a konszervatívek veszik fel, de Deák meghallgatása nélkül nem tesznek semmit. 1865-ben nehezen várta már úgy a nemzet, mint az uralkodó a kibékülést. Deák húsvéti cikkében megteszi a kezdő lépést. A forradalom és abszolutizmus veszedelmei között vezette Deák a tárgyalásokat. A legnagyobb veszedelem abban rejlett, hogy párhivói a háta megett is alkudoztak Béccsel s el voltak határozva, hogy nélküle is megkötik a kiegyezést. Egyes pontokra vonatkozólag csak így tudták beleegyezését kierőszakolni. Megalakúl az új kormány nélküle. Sem hivatalt, sem kitüntetést nem fogad el. Annyira puritán, hogy mikor értékes keretben elküldik számára a királyi pár arczképét, a keretet leveszi és visszaküldi.

Ferencai a múlt század hatalmas küzdelmének keretében jeleníti meg Deák alakját. Ez a történeti háttér mindenütt köréje csoportosúl. Pár évre veszi csak el vezéri szerepét, hogy aztán ismét rábízza a nemzet legféltettebb kincsének, függetlenségének megmentését. Ferenczi Deák életét igéri s azt meg is adja híven, pontosan, lelkiismeretesen. Talán néhol túlságosan pontosan és lelkiismeretesen is. A munka elején hosszan értekezik a Deák-család őseiről, birtokairól, osztozkodásukról? E rész meglehetősen fárasztó; jó lett volna, ha az író rövidebben, tömörebben adja elő mondani- valóját. A sok részlet kifárasztja figyelmünket és a mi sokkal fontosabb, nincs kimutatható összefüggésben Deák jellemével. Egész másképp áll a dolog nevelésével. Itt minden részlet érdekel, minden jelentéktelennek látszó mozzanat felemlítendő, hogy mintegy a szemünk előtt fejlődjék ki Deák azzá, a milyennek politikájában mutatkozik. Itt csak dícséretet érdemel Ferenczi részletessége. E ponttól kezdve minden újabb és újabb rész Deák köré csoportosúl és szorosau összefügg jellemével és azt a célt szolgálja, hogy a munka elolvasása után előttünk álljon ez a következetes magyar politikus. Az események előadásán kívül az írónak olykor-olykor igen érdekesen sikerült bevilágítani abba a műhelybe, hol az érzések keletkeznek, a gondolatok forronganak. Széchenyivel, Kossuthal, Wesselényivel való együttműködésére is rátér és minden alkalmat megragad, hogy a reformkor nagy politikusaiknak egymásra való hatását megrajzolja. De itt követi el egyetlen nagy hibáját. Wesselényinek alakja majdnem teljesen eltörlődik, passzívvá válik, Kossuthról nem ad teljesen megbízható képet, de Széchenyit már híven rajzolja. Különösen érdekesen írja le Széchenyinek Kossuth ellen indított támadását és abban való fáradozását, hogy Deákot vezérré emelje és ezzel politikájának megbízható és hű követőt teremtsen.

Ferenczi nemcsak szereti Deákot, hanem rajong érte. Munkájában a nagy törvénytudó úgy emelkedik ki a múlt század nagy államférfiúi közül, mint a mező közepén álló óriás fa, melynek

árnyéka megöli a tövében levő növényzetet. Összezsugorodik akaratlanul is Kossuth alakja, pedig jól tudja Ferenczi, jól tudta Deák is, hogy a kormánynak jogtalan erőszakoskodása után a nemzetnek már nem lehetett Deákot követnie.

De Ferenczi Zoltán Deák életrajzát ígérte, ezt meg is adta híven, becsületesen, érdekesen. Műve rendkívül tanúságos olvasmány, a mely mindvégig leköti olvasója figyelmét. Vannak részei, a melyekben kristálytisztán sikerült egy-egy vitatott kérdés körül mérköző pártok felfogását megírnia. Munkája hatalmas emlékoszlop Deáknak, a kit igazolt, a kit nagyobbak, hatalmasabbnak sikerült megrajzolnia annál a képnél, a hogyan a közzelfogásban élt.

Lengyel Miklós.

Metaphysika.

Runze G., *Metaphysik*. Leipzig (Weber) 1905. 424 lap. Ára kötve 5 márka.

A metaphysika nem népszerű ága a böleseletnek. A Kant-Hegel-féle spekulatio hanyatlása óta hazájában, Németországban is rossz hírbe került. Gyakrabban olvasták reá Goethe Mephistójának ama keserű gúnyját:

„Aztán mielőtt máshoz látna,
Fogjon a Metafizikába;
Itt rajt' legyen, hogy mélyen értse,
Mi emberagyba sol' se fért be.
Mi bele való s nem való,
Mindarra van jóhangú szó“.

Olyan tudománynak tartották, mely

„Az észet ez jól megidomítja,
Spanyol eszímába beszorítja,
Hogy másszék szépen és lassucskán
A gondolatnak országútján,
És ne lidérczedjél soha
Keresztbe ide, meg tova“.

Még Goethe is „az isten könyörülő irgalmára“ bizta a metaphysikusokat.

Ezzel szemben szerzőnk a methaphysikát központi jelentőségű alapvető philos. tudománynak mondja, a melynek régi tarthatatlan alakjával csak a neve közös. A régi dogmatikai jellegű metaphysika „nem reformot, hanem teljes átalakítást igényel“. Főbb problémái az önálló kutatás és nem a toldozás-foldozás tárgyai. E tekintetben Kant és Fichte mellett főleg Dreher, Rée, Hoppe, Mach, Liebmann, Rosenkranz, Fechner, Baumann és a magyar Pósch Jenő voltak rá hatással. A böleselet tömkelegében járatosak előtt ma már a metaphysika nem leélt tudomány, mivel az embernek, mint „animal